

KAJ POMENI LJUBEZEN DO SLOVENŠČINE? INTERVJU Z DR. KOZMO AHAČIČEM

Dr. Kozma Ahačič podaja svoj pogled na trenutni položaj slovenščine v svetu množične digitalizacije, izpostavlja nekaj negativnih plati in opozarja na to, da dobro znanje knjižne slovenščine ni samoumevno. V intervjuju smo odprli tudi teme variantnosti pri kodifikaciji, študija slovenistike, vprašanje pojmovanja knjižnega in standardnega jezika ter vpliv poznavanja zgodovine jezika, zgodovine rabe jezika, zgodovine jezikoslovja in slovnice klasičnih jezikov na delo s sodobnim jezikom. Prav zgodovinskemu vidiku, tako jezikovne rabe kot slovnice in slovaropisja, je predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša v svojem znanstvenem delu posvetil največ pozornosti: v zbirki *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem* je doslej obravnaval obdobje protestantizma in katoliško dobo, v več monografijah se je podrobno ukvarjal z jezikom 16. stoletja (prim. *Stati inu obstati: prvih petdeset slovenskih knjig*), uredil je tudi spletno mesto Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes. Doseg do največ govorcev in uporabnikov slovenščine ima njegovo uredniško delo pri portalih Fran in Franček, aktiven je tudi kot član ali vodja različnih skupin, ki v družbeno-političnem smislu skrbijo za razvoj in obstoj slovenščine (prim. Strokovna komisija za Slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo), za približanje slovenščine novim generacijam šolarjev pa je pripravil *Slovnico na kvadrat* in *Kratkoslovnico*.

Študirali ste latinščino in slovenščino. Kako znanje latinščine in poznavanje starejših obdobj slovenščine pomagata pri raziskovanju sodobne slovenščine?

Latinščina je bila zame osnovna pot do jezikoslovja. Ko sem premišljeval, kaj bi študiral, je bila ravno latinščina tisti predmet, za katerega sem bil brezpogojno odločen. Ob njej sem sprva še malce nihal med slovenistiko in primerjalno književnostjo. Me je že zanimal jezik, vendar hkrati tudi literarna teorija, zlasti v smeri semiotike. Kasneje pa, že v prvem letniku, sem, tudi na latinščini, odkril zbirko vseh latinskih in starogrških slovničarjev, ki jo je uredil Heinrich Keil, z naslovom *Grammatici Latini in Grammatici Graeci*. Novorojeno zanimanje za jezikoslovje kot nekaj zgodovinskega je bilo tako močna silnica, da me je dokončno usmerila tudi na slovenščini proti zgodovini jezika in zgoščenemu opisu jezika. Sicer je bilo iskanje tega, kaj bi želel narediti v življenju, kar dolgo. Na začetku srednje šole sem bil namreč prepričan, da bom glasbenik. Vpisal sem se vzporedno na Gimnazijo Poljane in na Srednjo glasbeno in baletno šolo, smer kitara. Sanjal sem o tem, da bi imel svojo rock skupino in tako naprej. A stvari so se vselej obračale tako, da sem preprosto sledil občutkom, instinktu. Na študiju je bil odločilen izpit v drugem letniku pri Bredi Pogorelec, bili smo ena njenih zadnjih generacij, in sicer je bilo odločilno to, da sem njene besede, kaj vse se moramo naučiti, vzela dobesedno, resno. Ob učenju njenih vsebin s predavanj ter predpisane literature, knjig in člankov sem predelal tudi celotno Toporišičevo slovnico. Za tisti izpit sem dobil veliko znanja, veliko sem se učil, je pa bila izvedba tega izpita tako katastrofalna, da je malo manjkalo, da nisem na izpitu kar malo okregal profesorice. Sva se pa takoj dobro ujela, morda ravno zato, ker sem prišel do nje malo nasršen; to ji je bilo blizu, saj je imela rada hitre in načitane reakcije. Od tega izpita naprej sem se potem na obeh študijih usmerjal zlasti v jezikoslovje, a ob tem na književnost nisem nikoli pozabil, vsaj na tisti njen del, ki se imenuje tekstna kritika. Na latinščini sem diplomiral na temo v zvezi s slovnico Marka Terencija Varona *De lingua latina* o analogiji v jeziku. Na slovenščini sem diplomiral formalno iz književnosti, vendar pa v resnici na temo jezika Jovana Vesela Koseskega v 19. stoletju. Pripravil sem pregled odzivov nanj in kritično izdajo vseh njegovih del, kar je potem izšlo v Slavistični knjižnici. Tudi doktoriral sem formalno iz zgodovine književnosti, realno pa iz zgodovine jezikoslovja. Morda še to: po končanem študiju sem vedel samo to, da me zanima »nekaj v zvezi z zgodovino jezika«. Nisem vedel, na kak način iskati službo. To sem v resnici deloma že imel, saj sem od drugega letnika fakultete naprej poučeval latinščino na Gimnaziji Škofja Loka, nisem pa imel takega načrta za znanstveno kariero. Zaposlitev mladega raziskovalca sem dobil relativno po naključju. Nekega dne sem omenil svojemu mentorju Igorju Grdini, da bi bilo morda zame najbolj zanimivo, če bi se lahko zaposlil na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, in sicer v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika. Naslednji dan sva se s profesorjem obrnila proti ZRC-ju in peljal me je do direktorja Ota Lutharja. S sabo sem moral imeti svojo zelo debelo diplomsko nalogo in očitno sem na direktorja skupaj s profesorjevim priporočilom naredil dovolj velik vtis, da je klical tedanjo predstojnico Varjo Cvetko Orešnik, če imajo morda kako možnost, da bi me vzeli za mladega raziskovalca. Varja Cvetko

Orešnik je klicala tedanjo vodjo sekcije Majdo Merše in šel sem k njim, takoj smo se ujeli in na ta način sem potem čez nekaj mesecev lahko kandidiral za mladega raziskovalca. Vmes pa še, kar mi je ravno prav prišlo, odslužil civilno služenje vojaškega roka na Rdečem križu.

Veliko govorimo o knjižnem jeziku in standardnem jeziku. Nekateri to dojemajo kot sinonima, nekateri ne. Kakšno je vaše mnenje o teh dveh pojmihi?

Sam načeloma nisem pristaš pretiranega teoretiziranja, je pa res, da je bila na področju slovenskega knjižnega jezika v minulem desetletju zelo velika potreba, da se ga na novo definira. Zlasti za naš inštitut, na katerem delamo slovarje knjižnega jezika, je bilo seveda zelo pomembno, da vemo, kaj je knjižni jezik. Sam za poljudno rabo tako govorim zgolj o knjižnem jeziku, ki ga razumem kot sinonimni termin standardnemu jeziku, vendar pa so mi blizu tudi teoretični razmisleki, ki želijo opozarjati na razlike med knjižnostjo in standardizacijo. Dejstvo je, da se je vloga knjižnega jezika v zadnjem času bistveno spremenila, da se je tudi spremenilo razmerje govorjeno : pisano na področju pogovornega jezika. Zelo me veseli, da ravno v tem času nastaja kar nekaj dobrih tako teoretičnih kot tudi stvarnih raziskav vprašanja, kako najbolje opisati zvrstnost slovenskega jezika. Ravno zdaj na primer Nataša Gliha Komac končuje pomemben posodobljen opis slovenske zvrstnosti, deloma smo to popisali že letos v novi izdaji učbenika *Moč jezika 1*. Zvrstnost se po mojem mnenju da najlepše in najbolj preprosto razdeliti na narečja, pogovorni jezik in knjižni jezik brez notranje delitve, ampak z zavedanjem, da gre za stalno prehajanje.

V današnjem času je veliko govora o digitalizaciji. Kakšno je vaše mnenje o njenem vplivu na komunikacijsko sposobnost posameznika?

Tu obstaja že nekaj realnih raziskav, tako da ni nujno, da govorimo samo o mnenjih. Dejstvo je, da so digitalni mediji uporabniško mnogo bližje načinu delovanja človeških možgan kot pa knjiga. Če smo bili nekdaj z besedili v stiku zlasti prek knjige, se seveda nismo spraševali o tem, zakaj je branje za naše možgane vsaj na začetku napor. Danes pa se, zlasti mladi, soočajo z digitalnim branjem, z branjem na ekranih, ki je mnogo lažje od »papirnega« v smislu delovanja možgan. Vedno novi in novi impulzi, vedno nove in nove informacije, krajša sporočila in nobena časa za dolčas in utrujenost. Zato je in bo branje zahtevnejših besedil na papirju, posledično pa tudi digitalno, vedno večji izziv, saj bo ta zavest, da gre za napor, mnogo bolj očitna. Mi današnjim mladim ne moremo več reči, berite, zato ker boste že takoj uživali. Ne bodo takoj uživali. Branje jim bo najprej v določen napor in šele sčasoma, ko se bodo navadili vzdržnega branja knjig, branja daljših besedil, bo prišlo do določenega učinka.

Problem na tem področju so tudi podjetja, kot sta Apple in Netflix, in vsebine v slovenščini, ki se poskušajo urejati z Zakonom o javni rabi slovenščine. Kaj vi mislite o tem? Kaj bi rekli mladim, ki se jim ne zdi potrebno prevajanje teh vsebin, saj se na ta način učijo tujega jezika?

Mi smo zdaj zadnje generacije, ki so živele v svetu, kjer je bilo znanje slovenščine, dobro znanje slovenščine, samoumevno, dobro znanje tujega jezika pa ne. Zato smo bili vsi vzgajani v smislu, da skušamo v čim večji meri vlagati v znanje tujega jezika. Nekaj te mentalitete je še vedno prisotne in še vedno imajo mladi občutek, da je bistveno, da vlagajo npr. v znanje angleščine. V resnici pa smo že v časih, ko je situacija zelo drugačna. Raba angleščine v vsakdanjem življenju je samoumevna, na druge tuje jezike se preveč pozablja, dobrega obvladovanja slovenščine pa je tudi na račun večjega posvečanja angleškimi besedilom manj. To pomeni, da bo nujno v prihodnjih letih med mladimi še intenzivneje obnavljati občutek, da je znanje lastnega jezika izjemno pomembno za uspeh v življenju. Če to povežemo z uporabo različnih naprav v slovenščini ali z gledanjem filmov, nanizank – skratka s tistim sprejemanjem jezika, kjer skozi zabavo zastoj beremo in dobivamo jezikovno znanje – potem lahko jasneje vidimo, zakaj bo prisotnost slovenščine na elektronskih napravah vedno pomembnejša. Gre namreč za zabavno učenje slovenščine. Če tega zabavnega učenja ne bo, bomo morali znanje pridobivati na manj zabaven način. V prihodnosti bo zato nujno vzpodbujati zavest, da seveda kak film pogledamo tudi z angleškimi podnapisi, da seveda uporabljamo tudi programe v angleščini, ampak da smo zavestno pozorni na to, da delamo s slovenščino ter v slovenščini in s tem na povsem preprost način skrbimo za ustrezno raven svojega knjižnega jezika.

Kako pomemben pa je šolski sistem za usvajanje knjižnega jezika?

Manj kot bomo brali, manj kot bomo poslušali in gledali slovenščino kot knjižni jezik, bolj se je bomo morali učiti. Če bomo zagotovili dovoljšno prisotnost slovenščine v digitalnem okolju, se v šolstvu ne bo kaj veliko spremenilo, če bo prisotnost manjša, bomo morali pa v znanje slovenščine vlagati mnogo več. Tu se lahko ozremo na slabe izkušnje tistih držav, ki so angleščino še pred pojavom digitalne dobe spustile pregloboko v svoj sistem in imajo zdaj realne probleme s slabšim splošnim obvladovanjem lastnega jezika.

Nastaja nov pravopis. Kako nujen je pravopis za slovenščino in kakšen je vaš odnos do več variantnosti v slovenskem knjižnem jeziku?

Slovenščina potrebuje sodoben, tudi metodološko svež pravopis. Takšnega na inštitutu intenzivno pripravljamo pod naslovom Pravopis 8.0. Vsaka rešitev je dodatno preverjena v javni razpravi. Ob tem nastaja tudi kar nekaj spremnih študij, ki odgovarjajo tudi na vprašanja variantnosti. Variantnosti v posameznih, ožjih segmentih jezikovne rabe ni nič več kot nekdaj. Se pa variantnost morda bolj odraža v priročnikih, ker je naše življenje manj uniformirano, bolj »variantno«. Gre torej za pojav, ki je bolj odraz zunanjega življenja jezika. Slovenščina je zdaj polnofunkcionalna in s tem malo manj ubogljiva kot nekdaj. Sicer pa jaz nisem specialist za to področje. Nisem normativist. Kot zgodovinar jezikoslovja, tudi pravopisja, pa se zelo dobro zavedam, da na inštitutu delamo pomemben preboj. Pišemo zgodovino na področju spletnih portalov, sodobnih

slovarjev in priročnikov, sodelovanja med slovaropisci in uporabniki, in seveda tudi na področju pravopisa.¹

Kaj pa slovnica? Bi bila že potrebna? Na kakšen način bi jo bilo treba oblikovati, kakšne jezikoslovce bi rabili za ta projekt? Je že kaj v nastajanju?

Sam imam prek svojih šolskih slovníc kar nekaj vpogleda v to, kaj pomeni napisati slovnični opis, torej slovnico kot zaključen sistem, zato mislim, da je bistveno, da bi bil pristop k novi slovnici slovenskega jezika celosten. Skratka, ne da se jo dela po majhnih delčkih, ampak da se jo dela z zavedanjem celote. Morala bi temeljiti čim bolj na gradivu in morala bi biti čim bolj ločena od različnih jezikovnih teorij, skratka čim bolj deteoretizirana, čim bolj stvarna. Dober primer takšne slovnice je ruska korpusna slovnica (*Русская корпусная грамматика*, rusgram.ru). Nekaj aktivnosti v to smer je na inštitutu že steklo, trenutno pripravljamo temu namenjeno spletišče – razvoj je zastal zaradi finančnih težav. Nekaj tega dela je že v korporiranega tudi v nastajajoči *Pravopis 8.0*, ki ima tudi poglavje Slovnični oris za pravopis. To poglavje se na novem jezikovnem gradivu že dotika tudi določenih slovničnih vprašanj, vendar seveda strogo omejeno na tista slovnična vprašanja, ki so nujno potrebna za natančno definiranje pravopisnih pravil.

Kaj pa poleg pravopisa in slovnice slovenščina še potrebuje? Kaj bi potrebovali uporabniki in znanost? Kaj študij slovenistike?

Mislim, da bomo morali vse bolj delati tudi na obnavljanju ljubezni do jezika, jezikovne samozavedi, odnosa do jezika. Ne smemo dopustiti, da bi ravno mladi izgubili, zaradi očaranosti nad novim, željo po čim bolj intenzivnem brušenju svojega knjižnega jezika. Zelo bi si želel tudi aktivnejših fakultet, aktivnejših tudi v smislu medijske opaženosti, zaenkrat se prevečkrat govori samo o Inštitutu za slovenski jezik. Tudi z vidika večjega vpisa študentov in zato boljših študentov bi bilo nujno, da se delovanje v tej smeri okrepi. Več aktivnosti bi tudi pomanjšalo medsebojna trenja. Kar se tiče samega dela na fakultetah pa bi si želel, da bi se okrepil zlasti zgodovinski del – pouk zgodovine jezikoslovja, zgodovine rabe jezika, zgodovinskega jezikoslovja, dialektologije. Torej tistih ved, ki so osnova za to, da lahko samostojno razmišljamo o sodobnem knjižnem jeziku. *Za ljubljansko slovenistiko bi bilo zelo pomembno tudi, da se organizacijsko osamosvoji z lastno programsko skupino in da se osvobodi bremena Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik. To je pomembno tudi za bodoče študente: zdaj je na spletni strani osemindvajset imen s sodelavci in sodelavkami oddelka, še sam pa ne vem, kdo so na oddelku realni profesorji in profesorice.*

Kako pomembna je podpora države za vaše delo in kakšna je ta podpora trenutno?

¹ Deli besedila v ležečem tisku (poleg naslovov monografij) so bili dodani v postopku avtorizacije intervjuja.

Podpora države niha iz leta v leto. Voditi inštitut je en sam boj za finance. Ravno v tem trenutku inštitutu grozi po nekaj letih miru velik minus. So pa naše dosežanje izkušnje z razumevanjem politike do jezikovnih vprašanj dobre. Slovenska politika se še vedno dobro zaveda pomena slovenskega jezika, le redno jo je treba k temu vzpodbujati in na to opominjati, tudi kaj naučiti. Seveda pa te politiki ne poslušajo, če te ne poznajo in če nisi glasen.

Za konec: s čim se trenutno ukvarjate, kakšne projekte imate odprte, kaj vam je posebej ljubo?

Trenutno dokončujem urejanje monografije o nastajanju spletnega portala Franček, urejanje mednarodne monografije, zbornika s prispevki s konference združenja EFNIL ter drugo izdajo monografije o prvih petdesetih slovenskih knjigah, hkrati pa zbiram, sicer zaradi številnih obveznosti zelo počasi, tudi gradivo za svojo naslednjo knjigo iz zbirke Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem. Tokrat bi rad obdelal čas nekje do slovnice Jerneja Kopitarja in Valentina Vodnika.